

Isvinteren 1939 – 1940

Vinteren blev en af de strengeste i mands minde, allerede i begyndelsen af december var de indre danske farvande islagt. Første juledag fejredes i 22 graders frost og Kattegat kunne i januar kun passeres i konvoj med isbrydere foran. Kul og koks blev rationeret.

Isskruninger på op til 10 meter kunne selv vor største isbryder Store Bjørn ikke overvinde. To mindre isbrydere sad fast i den kompakte is og Store Bælt blev lukket. Fødevarerforsyningerne til København kunne ikke komme frem og brændslet var ved at slippe op. Priserne på kul og koks røg i vejret. Tyskland blev bedt om at øge tilførslerne af kul, men man beklagede, da man ikke havde ledige godsvogne.

Derefter udlånte DSB 400 godsvogne til tyskerne, og uddelte kul til mindrebemidlede fra beredskabslagre. Vore isolerede øsamfund var blevet opfordret til at øge lagrene af kul og koks i tide, men flere steder måtte man lukke skoler og kirker. Flere krævede, at de isbåde, man havde brugt i 1929 blev sat ind for at få i det mindste passagerer over Store Bælt.

Det blev i første omgang nægtet af to grunde. Risikoen var for stor, og det ville ikke have den store effekt sammenlignet med flyenes kapacitet. Zone-redningskorpset (svarede til Falck's redningskorps) og Hærens Flyvetropper holdt forbindelse til øer som f. eks. Samsø, Thunø og Sejro vedlige. DDL (Det Danske Luftfartsselskab) oprettede ruter og transporterede ca. 11.000 passagerer indenfor et par måneder.

I Korsør findes museum, hvor nogle af de isbåde, du ser her opbevares.

Men det lykkedes dog for arbejdsløse fiskere at få tilladelse til at låne 16 isbåde og disse mænds heroiske kamp mod naturkræfterne blev på dramatisk vis beskrevet i aviser og ugeblade. Det nævntes, at et parti strikkegarn var ført over til de nødlidende og frysende sjællændere og et oplag af ugebladet Ude og Hjemme havde lidt en krank skæbne i og med, at det havnede på bunden af Store Bælt.

18 grader var påbudt som højeste temperatur i boliger i dagtimerne og en overgang 10 grader i forsamlingshuse, museer og biografer.

DSB lukkede for varmen i togenes kupeer.

Kørte man med sporvogn, måtte man med en vante eller ved at ånde på rudernes isblømster skabe et kighul, så man kunne skimte, hvor i verden man var.

Jeg har gjort gymnastik med nøgen overkrop i gymnastiksal med frostgrader, vi stod aldrig stille, grunden hertil var enkel – bare fødder på iskoldt gulv øger aktiviteterne. Prøv selv.

De trafikale vanskeligheder til lands var ikke mindre, da snestorme lukkede vejene. Snekastning blev en kærkommen indtægt for de arbejdsløse, som havde nået en rekordhøjde på ikke mindre end 32 %.

Trafik på isen

På Sortedamssøen i København afholdtes isbaneløb, hvor både biler og motorcykler deltog. Det var spændende at se motorcyklerne fræse rundt med isen sprøjtende fra baghjulene, der var forsynet med pigge. Stævnets overskud gik til Finlandshjælpen.

Beboere fra Læsø gik fra Frederikshavn og hjem på ni timer, et ægtepar havde som bjergbestigere bundet sig sammen med et reb og dukkede op på Sjælland, andre forsøgte på cykel og nogle få med bil.

Kyndige fra marinen slog korsets tegn velvidende at nedisede miner, som havde revet sig løs fra minefelterne udgjorde en risiko.

Minefaren vender jeg tilbage til.

Den enes død – den andens brød

Morfar var igen ude. Denne gang på byens lossepladser, hvor han huggede og gravede sig ned igennem aske og slaggere. Han pillede de koks frem, deraf navnet pillekoks, som var smidt ud, da der var overflod.

(Når man skulle tænde op i en kakkellovn, rensede man aske og slaggere fra, men fattigrøvene sorterede de ubrændte koks fra til genbrug. De rige smed det hele ud og det var disse uforbrændte koks, der blev til pillekoks.) Det gav penge, store penge. Man siger, den enes død, er den andens brød.

Morfar havde en nyttehave, hvor række efter række af porrer stod. Frosten og isvinteren var kommet overraskende også for ham, derfor havde han ikke fået porrerne op i tide. Prisen på en porre var nu svimlende høj, 15 kr. pr. stk., en formue. Han hakkede porrerne forsigtigt op; en stor jordklump fulgte med, men han tog det hele hjem i kælderens varme for at tøj jordklumpen langsomt op og for at vaske og gøre porrerne pæne, så de gav en god pris på Grøntorvet.

Polarekspeditioner

Igennem flere år var jeg til stor irritation for min familie en læsehest af Guds Nåde; familien i øvrigt var aldeles uvant med at nogen læste. Derfor blev man konstant forstyrret af mere eller mindre ligegyldige spørgsmål.

Far øvede sig tit på sin saxofon næsten lige ind i ørerne på mig, og efterhånden havde jeg opøvet en koncentrationsevne så stor, at man kunne råbe og skringe, uden at jeg ænsede det.

I en periode var ekspeditioner i de polare områder, det, der fængede mest. Knud Rasmussen, og især Peter Freuchens levende beretninger slutte jeg. Dennes fortælling om sit første møde med en bedårende eskimokvinde, der senere blev hans kone, kunne jeg læse igen og igen. Kvinderne på Grønland gemte nemlig deres urin i en pissepotte under sengen.

Når de skulle sætte håret til fest, brugte de urinen til håropsætningen. Peter Freuchen havde konens hårdusk lige under næsen, når de dansede, hvilket nærmest «berusede» ham.

Det var en yndet søndagsudflugt at drage ud på isen for at kæmpe med ismasserne, is-skruningerne her er vel mellem seks og ti meter høje.

Jægere søgte ud til de få våger, hvor især edderfugle søgte føde, andre huggede hul i isen og pilkede torsk.

Et sted i sin bog fortæller han, hvorledes han ligger alene på isen med svære forfrysninger i den ene fod, og da bliver klar over, at en koldbrand er ved at brede sig med lynets hast. For at overleve, amputerer han sit ene ben i knæleddet uden bedøvelse med en lommekniv som eneste kirurgiske hjælpemiddel. Man tror, det er løgn, men uanset, hvad man mener, manglede han det ene ben.

Jeg gik meget på Nationalmuseet og studerede polarfolkernes levevis indgående.

På skøjter til Sverige

Jeg var nu blevet 14 år og havde en noget mindre kammerat, Erik. En søndag formiddag blev vi enige om at løbe på skøjter ud over Øresund. En kilometer ude, standsede vi ved nogle meget, nærmest hushøje is-skruning; uden overdrivelse 6-7-8 meter høje.

To meget store drenge, ja unge mænd dukkede op.

Hånende siger de:

«Kan I ikke engang klare dem? Tøsedrenge.

Vi er på vej til Sverige, vil I med?»

Jeg ville ikke, men lod mig til sidst overtale, men først ville jeg have, at vi skaffede os et langt tov, som vi kunne have imellem os, og et varpanker. Det er et lille meget let anker, fiskerne bruger til deres åleruser.

«Det kan du da ikke skaffe.»

«Jo, jeg ved, hvor der ligger et, vi kan bruge.»

Ind til land, ganske rigtigt, der lå et i en af fiskerbådene, som var trukket op på land.

Ud igen, jeg fandt dem, vi fortsatte; et sted var isen blank og sort,

«*her er farligt,*» råbte jeg, men de fortsatte, isen gyngede under os, men den holdt. Solen var på vej ned, den «varmede» ikke længere, kulden bed mere og mere. Jeg var kuret ned ad en isflage og havde fået en meget dyb, kraftigt blødende flænge i den ene hånd.

Vanten blev gennemblødt af blod, kulden gik nu lige igennem. Vi havde passeret nordspidsen af Saltholm, ingen af os tænkte mere på, hvordan vi skulle komme tilbage. Tørsten begyndte at plage, læberne begyndte at sprække. Vi var næsten ovre ved Sverige, vi manglede knap 800 meter, da vi ser åbent vand.

Isbrydere har været igennem og strømmen har drevet isen fra hinanden. Vi gik langs kanten, men alle vegne var renden for bred til, at vi kunne komme over. Der var kun en ting at gøre, hjemad.

Men nu, da målet var væk, fusede gejsten ud af os; kulden 15-20 graders frost, trætheden på grund af mangel på mad og væske meldte sig ubarmhjertigt.

Langsomt fortsatte vi, de to store drenge satte sig igen og igen, pauserne blev længere og længere, jeg hylede og skreg:

«*Hvis ikke vi holder os i gang, vil vi få svære forfrysninger.*»

Igen var vi ved Saltholms Nordspids, jeg viste dem en gård; man kunne skimte lysene og silhuetten af huset. Til sidst gav de sig og lovede, at de ville gå mod gården. Erik var hele tiden på deres parti, han var en dårlig skøjteløber og jeg havde skubbet ham i flere timer.

Jeg havde hvæset: «*Hvis du ikke maser dig fremad, får du dit livs største røvede.*» Han var mere bange for mig end noget andet, vi stred os fremad.

«*Hvorfor vil du ikke med ind på gården:* spurgte de to store.

«*Fordi, hvis min far opdager, hvad jeg har lavet, så får jeg en røvede så jeg ikke kan sidde ned i uger.*»

Vi kom i tallerken is, du må ikke spørge mig, hvordan den dannes, jeg ved det ikke. Men du løfter benet så højt, du orker og træder til, isen falder klirrende sammen, men du er kun kommet få centimeter frem.

Erik kan ikke mere, han nægter overhovedet at flytte på sig.

Jeg vil slå ham, jeg orker det ikke, jeg sparker, han er ved at blive følelsesløs, han sanser ingenting.

Jeg er helt klar over situationens alvor, går jeg, vil han være dødens sikre bytte; han kan ikke overleve en nat i de kuldegrader, han vil være umulig at finde i mørket. Fra Saltholm var vi gået mod en blinker (lille fyr) ved Kilometerbroen; jeg regnede og regnede og fandt så frem til, at den korteste vej til mennesker er til Nordre Røsefyret.

Det stod klart og blinkede, trods det, at der ingen skibe var.

Jeg fik Erik på højkant, masede med ham, trak, skubbede, snakkede og prøvede nu at være venlig, rar, han kom i gang igen og gik ligesom i søvne, han var halvt bevidstløs. Klokken ca. otte ankom vi til fyret. Jeg prøvede at spænde skøjterne af, men mine hænder lystrede ikke længere, jeg kunne ikke mærke dem mere. Til sidst forsøgte jeg det umulige at kravle med skøjter på op ad en tiliset jernlejder; jeg gled, klamrede mig fast med den sårede hånd og skreg af smerte.

Ved døren hamrede jeg næverne i, skreg om hjælp, ikke et øje dukkede op. Jeg var ved at fortvivle, så tæt på, og så skal det svipse.

Satans. Erik, den drønnert lå bare helt stille nede på isen, han var ikke til nogen verdens nytte. Jeg hamrede liggende en skøjte i døren. Det gav nogle ordentlige drøn. Pludselig dukkede en mand op i skjortærmer.

«*Hvad Satan i hede hule Helvede laver du her?*» Han råbte op og en mand mere kom til. De trak mig ind, de troede, at jeg var alene, men så fik jeg omsider stønnet:

«*Erik ligger nede på isen.*»

Sekunder efter har de stortrøjerne på, fandt ham og fik ham bakset op. Jeg troede, vi skulle ind i varmen. Næh, den gik ikke, de kastede sig over os; af med huer og vanter, ørerne og næsen blev grundigt gransket for forfrysninger.

Disse to fyre vidste, hvad det drejer sig om. Den måde han tog min hue af på, fortalte mig, at han kendte risikoen for at rive et forfrossent øre eller en forfrossen næse af.

Af med vanterne, da han så min blodige hånd, kaldte han på makkeren: «*Se her, det er Fanden edeme dybt, føj for Satan.*»

Af med skøjter og støvler, forsigtigt blev strømperne lirket af.

«*Ham her er frisk som en havørn, hvad med den lille?*»

«Han er træt, men fejler ikke ret meget, ingen forfrysninger».

De hentede tæpper i en velsignelse, redte op på det iskolde gulv og dækkede os til.

Den ene begyndte at spørge, mens den anden hældte lunken chokolade i os, vi slubrede det i os, som spædekalve slubrer sødmælk.

Igen blev vi gnedet hårdt, brutalt, men effektivt. Hovedet faldt ned, søvnen var nær.

«Du må ikke sove».

Jeg fik et par flade øretæver. «Hvor mange var I?»

«Hvor gik du fra de andre to?» «Hvilken retning gik de i?»

Erik snorksov, han kunne ikke vækkes, de opgav ham. Den ene løb op til en telefon eller en telegraf, hvad ved jeg?

Politiet ringer til en gård på Saltholm, så må folkene rundt til de andre gårde for at høre, om de to andre er kommet i land. Jeg har talt med politiet, de vil sende folk hjem til jeres forældre, de må da være bekymrede for jer?

«Ja, det var de måske, men når jeg kommer hjem, vil jeg få så mange bank, at I vil tro, det er løgn».

«Fint», sagde de bare, «det har du også fortjent. Tænk på det postyr, I laver nu».

Her var absolut ingen medlidenhed. Efter måske en times gnubben og stadig varmere chokolade blev vi trukket op i deres vagtlokale. Varmen slog os i møde og ja, så faldt jeg bare omkuld af træthed. Nogle timer senere stod nogle granvoksne betjente og river og flår i mig. Erik får bare lov at ligge.

Igen og igen må jeg fortælle, hvad der var sket, hvor vi gik fra de andre, hvordan jeg havde fundet vej i mørket. Jeg sendte nogle venlige tanker til morfar, som havde lært mig farvandet og dets fyr, så godt at kende. Den største af fyrpasserne siger:

«Jeg har tjekket hans angivelser på et søkort, de er meget nøjagtige.»

Ved positionen på Saltholm havde jeg lavet en primitiv trepunkt-spejling.

«Hvor har du lært at navigere?»

«Jeg kan ikke navigere,» protesterede jeg,

«Jeg har bare sejlet lidt med min morfar.»

«Han har sgu da lært dig at finde rundt til søs, blev han ved, så noget har du da lært.»

«Ja, sagde den ene betjent, det er jo noget slemt lort, de har lavet, sikke en galej at blive jaget ud i, men helt dum er han da ikke.»

Det var det mest positive jeg hørte den aften.

Hele tiden var der en værre palaver i telefonen, jeg fik mad og sukervand, godt smagte det ikke, men jeg turde simpelthen ikke gøre andet end, hvad der blev sagt, alle var godt sure.

«Vil du snakke med din far?»

«Helst ikke.»

«Nåh, jah, den lille bliver sgu også svær at få liv i.

Hvordan har du fået ham hertil?»

«Jeg skubbede lidt en gang imellem til ham.»

Jeg forstod på samtalerne, at min far havde tilbudt at komme ud for at hente os, men det afviste betjentene, de skulle tilbage før eller senere og så kunne de jo ligeså godt tage os med.

«Du får stensikkert en værre røvfuld, når din far kommer, men den må du hellere vente med, til du er i land, ellers risikerer vi bare, at vi må bære dig hele vejen.»

Nu begyndte der at komme meldinger fra Saltholm. På alle gårdene, havde man ledt i stalde og læhegn, hvor der var mulighed for, at drenge kunne have gemt sig. De havde forsøgt at komme frem til min position, men måtte vende om, fordi isen var gået i drev.

«Hvad havde de på af tøj? Støvler?»

Mændene diskuterede nu drengenes chancer for at overleve, og var enige om, at klarede de natten igennem, er de ødelagte.

Den kulde koster fingre, tær, ja måske benene. En hyggelig aften. Ved midnatstide spørger stationslederen fra Kastrup betjentene, om de kan gå i land med os i nat, eller om de vil vente, til det bliver lyst.

Fyrpasserne siger nu:

«I kan godt drage af, selv om isen er gået i drev på den anden side af Sundet, tror vi ikke, der vil ske noget her.»

Man beslutter at tage af sted.

Erik bliver vækket, de hjælper os i tøjet, støvlerne er blevet tørret, jeg får et par store vanter og vi skal begge have fyrpassernes lange undertøj på. Vi nærmest druknede i deres voksenstørrelse og der blev grinet noget, men alle undrede sig over, hvordan vi havde overlevet i vort tynde tøj; en sagde:

«Korte underbukser, i den kulde, de må have pisset istappe.»

Turen tilbage husker jeg intet af, nu var der andre, der havde ansvaret, jeg kunne slappe af; vi var nu på vej til øretævernes holdeplads. Da vi var kommet i land, stod en politibil klar, og vi blev kørt til stationen.

Min fars øjne, havde jeg troet, ville spy lyn og torden ud, men det gjorde de nu ikke, han havde været bekymret, for bekymret. Vi kunne godt tage hjem, men jeg skulle blive hjemme fra skole næste dag og være klar, hvis de havde noget, at spørge om.

De havde spurgt til de to drenges navn og adresser, men det eneste jeg vidste var, at de ikke gik på vores skole og at de måske boede i Ungarnsgade eller måske Østrigsgade. Næste morgen klokken ca. 7 blev jeg jaget ud af sengen (sofaen). En betjent kom ind, mor bød på kaffe og pludselig siger han til mor:

«I må altså ikke skælde den knægt ud, for uden ham, var de gået til alle sammen. Han har ikke bare reddet sit eget, men også den lille's liv, han var så udmattet, at han ikke kunne kravle en meter, da han kom op på fyret. Det var i allersidste øjeblik.»

Men nu ville han have et signalement af de to, som han derefter ville sammenligne med nogle forældres, der havde efterlyst deres drenge. Jeg kunne huske fornavnene på de to. Han sagde:

«Jeg er sikker på, at det er dem. Vi har en flyver oppe nu for at se, om vi kan finde dem og der er fiskere flere steder på kysten, som er klar til at trække både ud på isen.»

Kl. 9 kom den første efterlysning og reportage i radioavisen.

Kl. 11 kom formiddagsbladene med de kedelige nyheder. Drengene var observeret livløse på en isflage. Isen drev hurtigt nordover. Svenske fiskere forsøgte forgæves at komme ud til dem. Danske fiskere forsøgte ved Vedbæk, men også de måtte give op. En isbryder blev tilkaldt fra Kattegat og to døgn senere kunne den manøvrere til isflagen og sende folk ned og samle drengene op.

De var døde. Man ringede fra politistationen og fortalte, at journalister havde fået færten af, at der havde været flere drenge med på turen.

Mor blev spurgt, om han måtte opgive vore navne til bladsmørerne. Svaret var kort og præcist.

Nej! Drengen skal have fred nu». Basta. Det fik jeg.

Jeg hørte ikke mere til denne skrækkelige historie, men jeg kunne ikke undgå at bemærke, at når Erik dukkede op, så prøvede mine forældre at pumpe ham. Summa, summarum, havde jeg ikke sejlet med morfar, havde jeg ikke interesseret mig for polarekspeditioner, havde Erik og jeg ikke overlevet.

Krigen banker på Danmarks dør

Den fjerde september ser en dame fra sin altan i Esbjerg en grå flyvemaskine stryge lavt hen over husene. Den smider fem bomber – en faldt i havnen – to på en mark, men et hus rammes.

Nogle trafikanter iler til hjælp og begynder at grave i murbrokkerne, fordi man kan høre jamren. 7 mennesker blev bjærget ud af ruinen lettere såret, men en yngre husmor satte livet til. Panik bredte sig og Esbjerg tømtes hurtigt for tusinder af flygtninge. I begyndelsen af oktober måned 1939 bliver et nedstyrtet fly fundet i en plantage på Fanø. Da danskere når frem til de forulykkede finder man fire tyskere i et overstadigt humør. De var mere end lykkelige ved at være sluppet med en forstuvet fod og ellers helskindet fra styrtet.

Samme dag observeres tre maskiner, som slår flere sving. De to forsvinder mod syd, men den tredje nødlander. Da man når frem, er maskinen stukket i brand og alle papirer brændt. Et mindre tysk flådefartøj løb på en mine øst for Møn. En person kunne svømme i land, fire klamrede sig til pontonerne på dansk marinefly, der var kommet til undsætning. Senere drev 28 lig i land. De blev bisat fra Stege kirke med et væld af blomster og danske marinesoldater som æresvagt.

Engelske overflyvninger skete hyppigt, og for at undgå fejltagelser blev hustage langs Vestkysten bemalet med Dannebrog. Andre steder havde man meget store nationalitetsmærker. Alligevel faldt bomber på og ved Vestkysten. I de første dage efter d. 9. april blev 6 eller 9 engelske fly skudt ned under angreb på Ålborg Lufthavne med Bofors kanoner, som var afleveret i god stand af den danske hær. Englænderne droppede magnetiske miner i danske og tyske farvande fra fly og muligvis fra u-både. Disse miner kunne passeres af skibe et ukendt antal gange for så pludselig at eksplodere. Først da man havde udviklet specielt understyr, kunne de stryges og uskadeliggøres. Den danske marine forestod minestrygningen i danske farvande og udlagde minestrøgne ruter.